

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
ĐẠI HỌC ĐÀ NẴNG

PHẠM THỊ THU HÀ

HIỆN TƯỢNG PHÓNG TÁC LỊCH SỬ
TRONG SÁNG TÁC CỦA LAN KHAI

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.01.21

TÓM TẮT LUẬN VĂN THẠC SĨ
KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN

Đà Nẵng - Năm 2016

Công trình được hoàn thành tại
ĐẠI HỌC ĐÀ NẴNG

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. NGUYỄN PHONG NAM

Phản biện 1: TS. Cao Thị Xuân Phượng

Phản biện 2: TS. Tôn Thất Dũng

Luận văn đã được bảo vệ trước Hội đồng chấm Luận văn tốt nghiệp thạc sĩ ngành Văn học Việt Nam họp tại Đại học Đà Nẵng vào ngày 10 tháng 9 năm 2016

Có thể tìm hiểu luận văn tại:

- Trung tâm Học liệu, Đại học Đà Nẵng
- Trường Đại Học Sư Phạm, Đại học Đà Nẵng

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Lan Khai là một trong những “cây bút sung mãn” và xuất sắc của nền văn học Việt Nam hiện đại giai đoạn 1930 - 1945. Với những thể nghiệm không ngừng trên hành trình sáng tạo nghệ thuật, Lan Khai đã đóng góp cho nền văn học dân tộc một khối lượng tác phẩm khá đồ sộ thuộc nhiều lĩnh vực văn học. Và ở lĩnh vực nào nhà văn cũng thể hiện được những năng lực sáng tạo riêng. Bên cạnh những sáng tác về miền rừng đã mang lại cho ông danh hiệu “Nhà văn đường rừng”, “Người mở đường vào thế giới sơn lâm” thì những sáng tác mang chủ đề lịch sử cũng góp phần làm nên dấu ấn của Lan Khai.

Mảng sáng tác mang chủ đề lịch sử của Lan Khai khá phong phú gồm tiểu thuyết lịch sử và truyện ngắn lịch sử. Đương thời, Lan Khai cùng với Nguyễn Triệu Luật, Phan Trần Chúc, được xem là “ba cây bút lịch sử tiểu thuyết” nổi tiếng. Viết về lịch sử, Lan Khai không nhằm tái tạo diện mạo lịch sử dân tộc theo quan niệm “Lịch sử là sự tái sinh hoàn toàn của quá khứ” (Nichelet) mà nhà văn chỉ phóng tác lịch sử. Từ các yếu tố sử liệu (sự kiện lịch sử, nhân vật lịch sử, không gian hoàn cảnh...), nhà văn tiến hành hư cấu, thêm bớt bằng ý tưởng của mình, thậm chí chỉ mượn cái khung lịch sử để sáng tạo nên những tác phẩm văn học có giá trị, thể hiện những quan niệm mang chiều sâu tư tưởng về con người, về cuộc đời. Bằng phương thức sáng tạo này, Lan Khai đã góp phần cách tân thể tài văn học lịch sử cũng như kích thích được sự hứng thú ở độc giả khi đến với những tác phẩm viết về đề tài lịch sử.

Để khám phá nghệ thuật phóng tác lịch sử của ông ở phương diện tư tưởng cũng như hình thức thể hiện, chúng tôi chọn và nghiên

cứu đề tài *Hiện tượng phóng tác lịch sử trong sáng tác của Lan Khai*. Nghiên cứu về hiện tượng phóng tác lịch sử của Lan Khai thì chưa có một công trình chuyên biệt nào, có chăng một số nhà nghiên cứu chỉ mới dừng lại ở những đánh giá mang tính chất gợi mở trong các bài viết, công trình nghiên cứu về văn nghiệp Lan Khai. Với đề tài này, chúng tôi hi vọng sẽ góp thêm một hướng tiếp cận mới về phương thức sáng tạo của Lan Khai, qua đó nhằm khẳng định tài năng sáng tạo, những nỗ lực cách tân cũng như vai trò, vị trí và những cống hiến lớn lao của nhà văn cho nền văn học dân tộc.

2. Lịch sử vấn đề nghiên cứu

“Lịch sử không bao giờ làm lẫn, nhà văn Lan Khai là người có công với nước”. Câu nói ấy của Thiếu tướng Hoàng Mai đã khẳng định những công hiến lớn lao của Lan Khai đối với cách mạng và nền văn học nước nhà. Tuy vậy, do những thăng trầm của lịch sử mà cuộc đời cũng như văn nghiệp của nhà văn Lan Khai chưa được nghiên cứu, đánh giá công bằng trong văn học sử lúc bấy giờ. Thế nhưng, những gì là “tinh túy” vẫn sẽ còn mãi với thời gian. Đề giờ đây, Lan Khai cùng với văn nghiệp của ông đã được giới nghiên cứu “hoàn nguyên” và trả về đúng với vị trí, giá trị đích thực trên văn đàn. Ở đây chúng tôi xin điểm lại một số công trình, bài viết tiêu biểu có liên quan đến đề tài theo hai hướng như sau:

2.1. Những công trình, bài viết đánh giá chung về sáng tác của Lan Khai

Lan Khai xuất hiện và để lại dấu ấn trên văn đàn từ đầu những năm 1930, nhưng “hành trình đi tìm nhà văn Lan Khai” chỉ mới thực sự bắt đầu từ năm 2000, mặc dù trước đó cũng đã xuất hiện một số bài viết về Lan Khai cũng như sáng tác của ông.

Trương Tửu trong một số bài viết đăng trên báo LOA (1935) đã phê bình văn Lan Khai ở phương diện nội dung cũng như nghệ thuật và đánh giá cao mảng sáng tác truyện đường rừng: “Trong phạm vi ấy, ông vẫn chiếm địa vị đàn anh, trơ trọi như cây đa cổ thụ giữa cánh đồng bát ngát”.

Hải Triều trong bài viết “*Làm than* - Một tác phẩm đầu tiên của nền văn tả thực xã hội ở nước ta” đăng trên báo Dân Tiến (Số 1, ngày 27/10/1938) đã ca ngợi thành công nhiều mặt của tác phẩm *Làm than* và khẳng định Lan Khai là nhà văn đã phát lá cờ tiên phong trên mảnh đất “tả thực xã hội chủ nghĩa”.

Vũ Ngọc Phan với bài viết “Lan Khai” trong công trình *Nhà văn hiện đại* (Quyển tư, tập thượng, NXB Hội Nhà văn, 1942) in trong cuốn *Vũ Ngọc Phan tác phẩm*, tập 5 đã chỉ ra những ưu điểm cũng như khuyết điểm của Lan Khai trong hầu hết các mảng sáng tác ở phương diện lời văn, cách kể chuyện, nghệ thuật tả cảnh, tả tình. Trong đó tác giả đánh giá cao mảng tiểu thuyết đường rừng của Lan Khai: “Về loại này, ông đứng riêng hẳn một phái. Người ta thấy Thê Lữ cũng có viết đôi ba truyện, nhưng đọc Lan Khai, người ta mới thấy nhà tiểu thuyết đưa người ta vào tận rừng thẳm dẫu người ta một cách thân mật vào các gia đình Thổ, Mán, và cho người ta được thấy những tâm tính dị kỳ”.

Nhà nghiên cứu Phạm Thế Ngũ trong bài viết “Lan Khai” trong công trình *Việt Nam văn học sử giản ước tân biên* - Tập III (bản in lần đầu tại Anh Phương Ấn Quán Sài Gòn, 1965) đã khảo sát cả ba mảng sáng tác của Lan Khai là tiểu thuyết lịch sử, tiểu thuyết đường rừng, tiểu thuyết phong tục xã hội miền xuôi và khẳng định tiểu thuyết đường rừng có giá trị hơn cả. Cũng trong bài viết này, tác giả đánh giá cao ý thức và năng lực sáng tạo của nhà văn Lan Khai:

“Trong những nhà văn của nhóm Tân Dân có lẽ Lan Khai là cây bút biết tự săn sóc và có nhiều đức tính văn chương hơn cả. Tất nhiên không phải trong tất cả các tiểu thuyết của ông. Nhưng ở những tác phẩm những trang ông viết kĩ hơn cả, ta thấy một bút pháp thực già dặn điêu luyện. Ông có một trí quan sát tinh tế, được phụ giúp bởi một ngôn ngữ chuẩn xác, khúc chiết, nhiều khi giàu những hình ảnh rất tân kỳ”.

Hoài Anh với bài viết “Lan Khai từ khuynh hướng lãng mạn thoát ly đi đến hiện thực xã hội” trong cuốn *Chân dung văn học* (NXB Hội Nhà văn, 2001) đã vạch ra hành trình sáng tạo đi từ khuynh hướng lãng mạn thoát ly đến hiện thực xã hội của Lan Khai trên cơ sở phân tích các tiểu thuyết lịch sử, truyện đường rừng và tiểu thuyết tâm lý xã hội. Và qua phân tích tiểu thuyết *Làm than* - “cuốn tiểu thuyết đầu tiên viết về công nhân mỏ trong văn học hiện đại” của Lan Khai, Hoài Anh nhận định: “Ông là một nhà văn yêu nước, người đầu tiên viết tiểu thuyết về thợ mỏ và đưa hình ảnh hoạt động chống Pháp vào văn học công khai 1930 - 1945”.

TS. Nguyễn Thanh Trường cũng là một trong những tác giả đã có nhiều nghiên cứu về cuộc đời, sự nghiệp cũng như mảng truyện đường rừng của Lan Khai. Trong công trình *Lan Khai - truyện đường rừng: tác phẩm và chuyên khảo* (2004), tác giả Trần Mạnh Tiến và Nguyễn Thanh Trường đã đi vào tìm hiểu thế giới thiên nhiên, hình tượng nhân vật miền núi, phong tục tập quán và những bút pháp nghệ thuật trong những tiểu thuyết đường rừng của Lan Khai.

PGS.TS Trần Mạnh Tiến là người đã có công rất lớn trong việc đưa tên tuổi của Lan Khai trở lại với độc giả. Năm 2006, nhân kỷ niệm 100 năm ngày sinh nhà văn Lan Khai, ông đã biên soạn và cho ra mắt công trình *Lan Khai nhà văn hiện thực xuất sắc*. Cuốn sách đã

tập hợp được rất nhiều bài viết và tham luận có giá trị của nhiều tác giả đánh giá cao về tài năng, văn nghiệp và đặc biệt là mảng truyện đường rừng của Lan Khai. Trong bài viết “Nhà văn Lan Khai - người mở đường vào thế giới sơn lâm” (Theo báo Văn nghệ số 15, ngày 15/4/2006), qua việc khái quát những nét đặc sắc ở mảng truyện đường rừng của Lan Khai, Trần Mạnh Tiến đã đánh giá cao năng lực quan sát, mô tả thế giới thiên nhiên đường rừng và sự am hiểu sâu sắc bản tính, nếp sống con người miền núi của Lan Khai.

Đặc biệt trong những năm gần đây có rất nhiều luận văn, luận án của các sinh viên, học viên và nghiên cứu sinh ngành Văn tiếp tục hành trình tìm lại tên tuổi của nhà văn Lan Khai như: Luận văn thạc sĩ *Đặc trưng nghệ thuật tiểu thuyết Lan Khai* (2009) của Tạ Thị Thương Vi (Hội đồng Đại học Vinh), khóa luận tốt nghiệp *Đặc điểm tiểu thuyết Lâm Than* (2012) của Lê Thị Lan Anh (Hội đồng ĐHSPT Đà Nẵng), luận văn thạc sĩ *Thế giới nghệ thuật truyện đường rừng của Lan Khai* (2013) của Nguyễn Thị Mỹ (Hội đồng Đại học Đà Nẵng), luận văn thạc sĩ *Lan Khai và thể loại tiểu thuyết lịch sử* (2013) của Trần Thị Huyền Trang (Hội đồng Đại học Khoa học xã hội và nhân văn, ĐHQG Hà Nội) v.v... Những luận văn này đã đóng góp thêm những góc nhìn mới trong việc tiếp cận văn nghiệp của Lan Khai.

2.2. Những công trình, bài viết đánh giá về mảng sáng tác mang chủ đề lịch sử của Lan Khai

Như nhà nghiên cứu và phê bình văn học Trương Tửu đã nhận định rằng: “Rừng rú và lịch sử là hai thế giới mà ông Lan Khai là người thứ nhất đem vào tiểu thuyết hiện đại, có lương tâm và nghệ thuật”. Với hai địa phận này, Lan Khai đã cống hiến cho nền văn học nước nhà “những tiểu thuyết kiệt tác”. Tuy vậy, việc tiếp nhận mảng

sáng tác mang chủ đề lịch của Lan Khai đã có nhiều ý kiến đồng tình và phản đối khác nhau:

Trương Tửu với bài viết “Lan Khai và tiểu thuyết lịch sử” đăng trên báo LOA (Số 82: Thứ 5/12/September 1935) đã chỉ ra “công trạng và biệt tài” của Lan Khai ở khía cạnh miêu tả tâm lý nhân vật, nghệ thuật tạo tình huống truyện cũng như cách sử dụng nhiều thổ ngữ lạ để làm giàu văn tự Việt Nam, nhưng đồng thời ông cũng phê bình lối viết thiếu phong vị và màu sắc thời đại của Lan Khai.

Vũ Ngọc Phan trong bài viết “Lan Khai” cũng cho rằng ngôn ngữ và cử chỉ của các nhân vật trong tiểu thuyết lịch sử của Lan Khai chưa hợp với thời đại. Ông cho rằng: “Trong một quyển lịch sử tiểu thuyết, việc không cần toàn đúng sự thật, nhưng ngôn ngữ cử chỉ các nhân vật cũng cần phải hợp với thời đại. Vào thời Mạc Đăng Dung mà một vị tiểu thư lại thốt ra lời này trước mặt một viên gia tướng: “Thế mà ta đã yêu Vũ Mật! Chính tấm lòng ta lừa dối chính ta, còn để làm gì!” Lời trên này thật là lời một gái tân thời Việt Nam ở thế kỷ XX đã chịu Âu hóa. Chữ “yêu” theo cái nghĩa về tình ái, cổ nhân chưa biết dùng. Sau nữa, cái lối nói về tâm tưởng như kiểu người Âu Tây: “tấm lòng ta đã lừa dối ta”, cổ nhân cũng không hiểu, và vì lẽ đó, chưa biết dùng nốt”.

Phạm Thế Ngũ trong bài viết “Lan Khai” khi phê bình tiểu thuyết lịch sử của Lan Khai cũng gặp gỡ với Trương Tửu, Vũ Ngọc Phan ở quan điểm không nhất trí với lối cách tân quá “táo bạo” của Lan Khai khi nhà văn cho những nhân vật lịch sử của mình sống với những tình cảm chỉ riêng có ở thế kỷ XX. Nhưng tác giả cũng không hẳn đồng tình với nhận xét của Trương Tửu cho rằng Lan Khai có một triết lý bi quan về lịch sử, về con người. Theo ông những tiểu

thuyết lịch sử của Lan Khai chỉ cốt ở miêu tả những cảnh tượng bi đát, những mối tình éo le để dễ dàng chiếm được tình cảm của độc giả đương thời.

Hoài Anh trong bài viết “Lan Khai từ khuynh hướng lãng mạn thoát ly đi đến hiện thực xã hội” cũng đã chỉ ra những hạn chế của Lan Khai khi viết tiểu thuyết lịch sử ở phương diện xây dựng cốt truyện và kéo theo đó là những hạn chế ở nghệ thuật tạo tình huống, cách sử dụng ngôn ngữ. Tác giả còn phát hiện ra cốt truyện tiểu thuyết lịch sử của Lan Khai mang dấu ấn của văn chương Pháp nhưng nhà văn lại không có được năng lực phân tích tâm lý sắc sảo như các nhà văn Pháp.

Thạc sĩ Đỗ Ngọc Thúy với bài viết “Hình tượng vua chúa trong tiểu thuyết lịch sử của Lan Khai” (10/2004) in trong công trình *Lan Khai nhà văn hiện thực xuất sắc* đã nghiên cứu về hệ thống nhân vật vua chúa trong tiểu thuyết lịch sử của Lan Khai. Nghiên cứu nhóm nhân vật này, tác giả phát hiện ra Lan Khai đã rất khéo léo kết hợp giữa sự thật lịch sử và hư cấu tưởng tượng khi xây dựng các nhân vật.

PGS.TS Trần Mạnh Tiến trong bài viết “Tiểu thuyết lịch sử và người đầu tiên mở hướng cách tân” đăng trên www.vanhoanghean.com.vn (2011) đã chỉ ra những cách tân của Lan Khai đối với thể loại tiểu thuyết nói chung và tiểu thuyết lịch sử nói riêng.

Ngoài ra trong các luận văn, luận án của các sinh viên, học viên, nghiên cứu sinh ngành Văn cũng có đề cập đến những đặc điểm nội dung và hình thức thể hiện của mảng sáng tác về lịch sử của Lan Khai trong công trình nghiên cứu khoa học về văn nghiệp Lan Khai. Tiêu biểu là luận văn thạc sĩ *Lan Khai và thể loại tiểu thuyết lịch sử* của Trần Thị Huyền Trang, bảo vệ năm 2013 tại hội đồng Trường

Đại học Khoa học xã hội và nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội. Luận văn đã bước đầu cung cấp cho chúng ta một cái nhìn khá cụ thể về tiểu thuyết lịch sử của Lan Khai ở các phương diện đề tài, cảm hứng sáng tạo và một số đặc điểm thi pháp trọng tâm v.v...

Nhìn chung sau khi được “hoàn nguyên”, Lan Khai cùng với văn nghiệp của ông được giới nghiên cứu, phê bình văn học quan tâm tìm hiểu. Tuy nhiên, các công trình nghiên cứu ấy chỉ mới đi sâu nghiên cứu về Lan Khai với tư cách là nhà văn hiện thực, về mảng sáng tác truyện đường rừng của ông, còn mảng sáng tác mang chủ đề lịch sử thì chưa được đánh giá đúng mức. Với luận văn *Hiện tượng phóng tác lịch sử trong sáng tác của Lan Khai*, chúng tôi muốn góp thêm một hướng tiếp cận mới đối với mảng sáng tác này của Lan Khai. Cũng với luận văn này, chúng tôi muốn đi sâu nghiên cứu về hiện tượng phóng tác lịch sử của Lan Khai để thấy được những đóng góp của nhà văn cho thể tài văn học lịch sử nói riêng và nền văn học Việt Nam hiện đại nói chung.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

3.1. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của đề tài này là *hiện tượng phóng tác lịch sử* - một phương thức sáng tạo của Lan Khai ở mảng sáng tác dựa vào lịch sử. Luận văn sẽ tập trung khai thác hiện thực cuộc sống được nhà văn phản ánh trong tác phẩm và nghệ thuật thể hiện tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai để thấy được cái nhìn đa chiều về lịch sử và những cách tân của tác giả cho thể tài văn học lịch sử trong dòng chảy văn học dân tộc.

3.2. Phạm vi nghiên cứu

- Đề tài tập trung khảo sát 7 tiểu thuyết lịch sử của Lan Khai được Trần Mạnh Tiến (sưu tầm, biên soạn, giới thiệu) trong cuốn Lan

Khai tuyển tập – Tập 2, NXB Văn học, năm 2010, gồm: *Gái thời loạn*, *Chiếc ngai vàng*, *Ai lên phố Cát*, *Cái hột mận*, *Chế bông nga*, *Đỉnh non Thân*, *Thành bại với anh hùng vua Lê chúa Trịnh*.

- Truyện ngắn *Sóng nước Lô Giang* của Lan Khai được Trần Mạnh Tiến (sưu tầm, biên soạn, giới thiệu) trong cuốn Lan Khai tuyển tập – Tập 2, NXB Văn học, năm 2010.

- Truyện ngắn *Muru thằng Đợi* của Lan Khai, NXB Hương Sơn, Phố Gia Long, Hà Nội, năm 1941.

4. Phương pháp nghiên cứu

Thực hiện đề tài này, chúng tôi sử dụng phối hợp những phương pháp nghiên cứu sau:

Phương pháp khảo sát, thống kê: Từ việc khảo sát các tiểu thuyết lịch sử và truyện ngắn lịch sử tiêu biểu của Lan Khai, chúng tôi tìm ra những nét đặc trưng riêng ở phương thức phóng tác lịch sử của Lan Khai và thống kê những yếu tố ổn định, biến đổi về mặt nghệ thuật thể hiện của mảng tác phẩm phóng tác lịch sử của nhà văn.

Phương pháp phân tích, tổng hợp: Chúng tôi sẽ đi từ việc phân tích hiện thực cuộc sống trong các tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai đến nghệ thuật thể hiện của nhà văn ở mảng sáng tác này, từ đó rút ra dụng ý nghệ thuật của tác giả và khái quát phương thức sáng tạo của tác giả khi viết về các vấn đề lịch sử.

Phương pháp so sánh, đối chiếu: Chúng tôi tiến hành so sánh phương thức sáng tạo của Lan Khai với các cây bút viết tiểu thuyết lịch sử trước đó và cùng thời với nhà văn để thấy được nét phong cách riêng của Lan Khai.

5. Bố cục luận văn

Ngoài phần Mở đầu, Kết luận và Danh mục tài liệu tham khảo, Nội dung gồm có 3 chương:

Chương 1: Nhà văn Lan Khai và vấn đề phóng tác lịch sử

Chương 2: Hiện thực cuộc sống trong các tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai

Chương 3: Nghệ thuật thể hiện trong tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai

CHƯƠNG 1

NHÀ VĂN LAN KHAI VÀ VẤN ĐỀ PHÓNG TÁC LỊCH SỬ

1.1. CUỘC ĐỜI VÀ VĂN NGHIỆP CỦA LAN KHAI

1.1.1. Lan Khai - Nhà văn tài hoa bạc mệnh

Lan Khai là một tài năng lớn của nền văn học Việt Nam hiện đại giai đoạn 1930 - 1945. Và như một quy luật “Tài hoa... cái lụy ngàn đời. Cuộc đời ông như “con thuyền nhỏ đi trên dòng thác lớn để tìm về bến đỗ”. Nhà văn đã sống một cuộc đời nhiều thăng trầm, nhiều biến cố cả trong hoạt động nghệ thuật và hoạt động cách mạng, nhưng ông đã làm tròn thiên chức của mình đối với cách mạng và nền văn học dân tộc.

1.1.2. Hành trình sáng tạo nghệ thuật của Lan Khai

Lan Khai là người nghệ sĩ đa tài luôn tham vọng làm tất cả những gì cần thiết cho văn chương nghệ thuật. Ông rất yêu âm nhạc, có sở trường vẽ tranh phong cảnh và ký họa, nhưng ông lại dành nhiều tình yêu và tâm huyết cho văn chương. Sau ba cuốn tiểu thuyết đánh dấu mốc và gây tiếng vang cho ông trên văn đàn là: *Nước hồ Gwom* (1928), *Cô Dung* (1928 - 1938), *Lâm than* (1929 - 1933, xuất bản 1938), bước sang những năm 30 trở đi, Lan Khai bắt đầu thử sức ở nhiều thể loại văn học và cho ra đời một khối lượng tác phẩm khá lớn ở nhiều mảng đề tài. Đây cũng là giai đoạn sáng tác sung sức nhất của ông. Lan Khai không chỉ trung thành với mảnh đất tiểu thuyết mà còn lấn sang cả địa hạt của thơ ca, truyện ngắn, ký, lý luận phê bình, nghiên cứu, sưu tầm và dịch thuật... Và ở địa hạt nào, Lan Khai cũng gặt hái được những thành công nhất định. Bởi vậy chưa

đầy 20 năm lao động nghệ thuật, Lan Khai đã để lại một di sản văn nghệ lớn với nhiều đề tài và thể loại phong phú, góp phần làm giàu đẹp thêm cho nền nghệ thuật dân tộc.

1.2. ĐÓNG GÓP CỦA LAN KHAI CHO VĂN HỌC HIỆN ĐẠI QUA MẢNG PHÓNG TÁC LỊCH SỬ

1.2.1. Khái niệm phóng tác lịch sử

Phóng tác lịch sử là khái niệm chỉ phương thức sáng tạo của nhà văn khi viết về các đề tài lịch sử. Song việc đánh giá, xem xét nó như một thuật ngữ lý luận văn học thì chưa có công trình nào giới thuyết một cách cụ thể và thích đáng. Theo kiến giải của người thực hiện luận văn: Phóng tác lịch sử được hiểu là cách thức sáng tác phóng theo lịch sử, lấy đề tài và cảm hứng lịch sử, nhưng khi xử lý các yếu tố sử liệu để xây dựng tác phẩm văn học, nhà văn chỉ giữ lại “tinh thần, hồn cốt” của những yếu tố lịch sử tạo cho họ cảm hứng nghệ thuật và dành phần nhiều dung lượng cho hư cấu, tưởng tượng để sáng tạo nên những tác phẩm nghệ thuật thể hiện những quan niệm mang chiều sâu nhân bản.

1.2.2. Giá trị mảng truyện phóng tác lịch sử của Lan Khai

Lan Khai là một trong những nhà văn đã lựa chọn khuynh hướng phóng tác lịch sử khi tìm đến với thể tài văn học lịch sử. Với ý thức về thiên chức của người cầm bút là “truyền giao dĩ vãng cho tương lai” và “lấy người xưa việc cũ áp dụng vào chính sự và chiến sự nhằm nâng cao tinh thần dân tộc”, chỉ hơn mười sáu năm cầm bút, Lan Khai đã để lại cho chúng ta gần ba mươi tiểu thuyết và nhiều truyện ngắn ở mảng phóng tác lịch sử. Với những thành tựu đạt được

ở phương diện số lượng tác phẩm cũng như giá trị nội dung tư tưởng và nghệ thuật thể hiện của mảng truyện phóng tác lịch sử đã mang lại cho nhà văn vị trí đi tiên phong trên con đường cách tân thể tài văn học lịch sử. Và bằng những tác phẩm phóng tác lịch sử, Lan Khai đã hướng nhân dân về cội nguồn dân tộc, góp phần kiến tạo tinh thần cho thế hệ sau.

CHƯƠNG 2

HIỆN THỰC CUỘC SỐNG TRONG CÁC TÁC PHẨM PHÓNG TÁC LỊCH SỬ CỦA LAN KHAI

2.1. CÁC SỰ KIỆN, BIẾN CỐ LỊCH SỬ

Viết về lịch sử, nhà văn Lan Khai không tập trung phản ánh các cuộc kháng chiến chống ngoại xâm hào hùng để lấy cái vinh quang của ông cha mà bồi dưỡng lòng tự hào dân tộc cho quốc dân như các cây bút cùng thời Nguyễn Tử Siêu, Nguyễn Triệu Luật, Nguyễn Huy Tường... mà chủ yếu ông hướng tới các cuộc nội loạn của dân tộc ta trong xã hội phong kiến qua các triều đại và bi kịch số phận con người trong dòng lịch sử.

2.1.1. Biến cố cung đình

Đó là những bức tranh chính sự của các triều đại Lê, Lý, Trần... với những tấn trò tranh cướp lợi danh, những cuộc đố dòi ngôi vị giữa các thế lực vua - chúa, thái tử, thế tử, khanh tướng chôn cung đình. Với sự am hiểu tường tận về lịch sử dân tộc, ngòi bút Lan Khai khơi sâu vào những mâu thuẫn, tranh chấp giữa các phe phái nhằm phản ánh rõ nét những biến cố ở mỗi triều đại theo “minh triết và óc tưởng tượng” của một nhà văn. Từ các sự kiện, biến cố của các triều đại được lịch sử ghi chép lại, Lan Khai tiến hành phóng tác và thêm thắt những gì “có thể có được” nhằm lý giải những biến cố lịch sử, và qua đó giúp người đọc nhận thức về lịch sử cũng như cất nghĩa những vấn đề của cuộc sống hiện tại. Lan Khai không hẳn có cái nhìn ngưỡng vọng hoặc phê phán về một triều đại nào, mà nhà văn dường như chỉ hướng đến phản ánh cái nguyên do của của các cuộc nội loạn rứt cuộc chỉ là vì danh lợi. Dưới góc nhìn của Lan Khai, con người là một giống tự phụ là thông minh mà “vì danh, vì lợi, nỡ tàn hại lẫn

nhau, lại tệ hơn loài ác thú”. Vấn đề này không phải chỉ riêng của lịch sử mà nó rất gần gũi với cuộc sống hiện thực lúc bấy giờ.

2.1.2. Bi kịch số phận

Phản ánh số phận con người trong dòng lịch sử cũng là mục đích hướng đến của những tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai. Đó là bi kịch cuộc đời của những ông vua bà chúa, của những thân phận nô tì, của những dân thường bị cuốn vào vòng xoáy của lịch sử bởi những cuộc binh biến, những mưu đồ tranh cướp lợi danh và trong cả những lễ nghi hà khắc chốn cung đình được Lan Khai phản ánh qua những biến cố, những sự kiện lịch sử. Bi kịch ấy không chỉ diễn ra ở những con người là nạn nhân của lịch sử, mà ngay cả những nhân vật mang tham vọng lịch sử cũng rơi vào những hoàn cảnh bi đát. Quan tâm đến số phận của con người lịch sử, ngòi bút của Lan Khai có dịp đi sâu vào những bế tắc, những khát vọng, khổ đau của mỗi số phận con người giữa những chao đảo của thời cuộc. Mỗi số phận nhân vật mang một bi kịch riêng trong vòng xoáy của những biến thiên lịch sử góp phần tạo nên sự phong phú, đa dạng cho bức tranh lịch sử và đưa lịch sử đến gần hơn với hiện tại.

2.2. CHÂN DUNG CÁC NHÂN VẬT LỊCH SỬ

Bằng phương thức phóng tác lịch sử, Lan Khai một mặt tái tạo những con người của chính sử bằng cảm quan lịch sử của mình, mặt khác nhà văn cũng tưởng tượng sáng tạo ra những nhân vật lịch sử bằng tư duy nghệ sĩ để tạo ra hiện thực lịch sử bằng hình tượng nghệ thuật vừa chân thực vừa sống động nhằm chuyển tải những quan niệm mang chiều sâu tư tưởng của nhà văn về con người, về cuộc đời và hướng bạn đọc đến cái nhìn toàn diện, sâu sắc hơn về lịch sử.

2.2.1. Nhân vật có “tiền thân” từ hiện thực lịch sử

Các nhân vật lịch sử có thật trong tác phẩm của Lan Khai đều

bước ra từ “hòm quốc sử” với một số đặc điểm vốn đã được đóng đinh trong chính sử nhưng được nhà văn bồi đắp thêm bằng những yếu tố tình cảm, tâm lý, hành động để chân thực và sinh động hơn. Đặc biệt khi tái tạo nhân vật lịch sử, Lan Khai còn đưa thêm những chi tiết đời thường để đi sâu vào “phần tự nhiên” trong mỗi con người làm cho các nhân vật lịch sử trở nên sống động và gần hơn với con người đời thường. Bằng cách hư cấu từ những nhân vật của chính sử, Lan Khai đã xây dựng cho mình những hình tượng nghệ thuật sống động, chân thực. Mỗi nhân vật có thật trong lịch sử của ông mang một thông điệp cuộc sống mà nhà văn muốn dùng để áp dụng vào chính sự và chiến sự lúc bấy giờ, cũng như phản ánh sâu sắc những vấn đề của cuộc sống thực tại và góp phần kiến tạo tinh thần cho thế hệ tiếp theo và mai sau.

2.2.2. Nhân vật hư cấu

Trong tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai, bên cạnh những nhân vật có thật trong lịch sử được ông bồi đắp thêm da thịt và sinh khí thì còn có những nhân vật ngoài chính sử do trí tưởng tượng của nhà văn sáng tạo ra. Những nhân vật hư cấu ấy không phải được nhà văn sáng tạo ra một cách ngẫu nhiên vô căn cứ mà nó được gắn kết với cái sườn lịch sử, được đặt trong mối quan hệ mật thiết với các nhân vật của chính sử và góp phần làm nổi rõ chủ đề của tác phẩm. Những nhân vật ngoài chính sử của Lan Khai là sự thể hiện cái khát vọng của nhà văn về những mẫu người lý tưởng nên có trong thời đại lịch sử đầy tao loạn. Bằng việc xây dựng những nhân vật ngoài chính sử, Lan Khai đã tạo dựng được những bức tranh lịch sử toàn diện, sinh động nhưng cũng không kém phần chân thực. Mỗi nhân vật ngoài chính sử đóng góp một cái nhìn mới mẻ của Lan Khai về bản chất con người và thời cuộc.

CHƯƠNG 3

NGHỆ THUẬT THỂ HIỆN TRONG TÁC PHẨM PHÓNG TÁC LỊCH SỬ CỦA LAN KHAI

3.1. NGHỆ THUẬT TỔ CHỨC CỐT TRUYỆN

Để thể hiện sâu sắc tính cách, số phận của nhân vật, cũng như làm nổi bật xung đột truyện trong các tác phẩm phóng tác lịch sử của mình, nhà văn đã thiết tạo cốt truyện dưới nhiều hình thức như: Cốt truyện giàu kịch tính, cốt truyện sử dụng mô típ kỳ ảo, cốt truyện lồng ghép.

3.1.1. Cốt truyện giàu kịch tính

Cốt truyện các tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai luôn có những tình tiết bất ngờ, đột ngột mang tính kịch. Đó là những tình huống xung đột về quyền lợi, mâu thuẫn giữa bên tình bên hiếu, giữa tình yêu và nghĩa vụ, giữa tình yêu và thủ đoạn chính trị, giữa tình yêu và số mệnh tàn ác... Với hình thức tổ chức cốt truyện giàu kịch tính bằng cách khơi sâu vào mâu thuẫn, Lan Khai đã phản ánh chân thực những xung đột xã hội được khúc xạ qua xung đột nhân cách, qua đó biểu hiện được tính cách của mỗi nhân vật trong mọi tình huống nhằm tạo sự lôi cuốn và hấp dẫn người đọc.

3.1.2. Cốt truyện sử dụng mô típ kỳ ảo

Từ trong quan niệm phóng tác lịch sử, Lan Khai cho rằng: “Cho nên suu tâm nguyên sự thực, nhà làm sử gác bỏ những điều huyền hoặc đã đành. Nhà tiểu thuyết, trái lại, có thể tự do biên chép hết tất cả để thêm hứng thú cho câu chuyện mình kể”. Chính vì vậy,

trong một số tác phẩm viết về lịch sử, Lan Khai đã tưởng tượng hoặc lấy ở các giai thoại, huyền sử, nhiều sự kiện có đan cài các chi tiết kỳ ảo nhằm thêm dệt thêm màu sắc ly kỳ, hấp dẫn cho câu chuyện lịch sử. Những mô típ kỳ ảo không chỉ tạo sức hút lôi cuốn độc giả mà nó còn mang đậm ý nghĩa nhân sinh. Chính cốt truyện này đã tạo cho các tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai một màu sắc riêng giữa hàng ngàn các tác phẩm viết về lịch sử đương thời.

3.1.3. Cốt truyện lồng ghép

Cốt truyện các tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai luôn có sự lồng ghép giữa câu chuyện lịch sử và câu chuyện tình yêu của chính các nhân vật lịch sử. Đây là kiểu cốt truyện đặc trưng của các tác phẩm phóng tác lịch sử của ông. Nhà văn đưa tình yêu vào trong các câu chuyện lịch sử nhằm thử thách tinh thần, ý chí, nghị lực và đạo đức của những con người đã làm nên lịch sử. Và qua những câu chuyện tình đầy thơ mộng của các ông vua bà chúa, của những đôi nam thanh nữ tú, nhà văn muốn gửi gắm những quan niệm mới mẻ, những góc nhìn tiến bộ về tình yêu, hạnh phúc. Kiểu cốt truyện lồng ghép những câu chuyện tình của các nhân vật lịch sử vào trong câu chuyện chính trị làm cho các tác phẩm viết về lịch sử của Lan Khai không khô khan mà đậm đà phong vị lãng mạn, hấp dẫn bạn đọc.

3.2. NGHỆ THUẬT XÂY DỰNG HÌNH TƯỢNG

Cách xây dựng hình tượng nghệ thuật cho thấy tài năng sáng tạo cũng như chiều sâu tư tưởng của Lan Khai ở mảng truyện phóng tác lịch sử.

3.2.1. Nghệ thuật mô tả hình tượng nhân vật

Xây dựng nhân vật, Lan Khai không chỉ mô tả về ngoại hình và hành động để lột tả tính cách cũng như dự báo trước về số phận nhân vật. Mà nhà văn còn đi sâu mô tả diễn biến tâm lý của nhân vật bằng cách sử dụng lời nửa trực tiếp kết hợp với độc thoại nội tâm của nhân vật và mô típ giấc mơ, giấc chiêm bao để thể hiện những biến thái tế vi đang diễn ra trong tâm hồn nhân vật. Cách xây dựng nhân vật thông qua miêu tả ngoại hình và hành động không phải là mới. Thủ pháp này khá đặc trưng trong văn học trung đại, nhưng Lan Khai khi sử dụng thủ pháp này đã có nhiều cách tân đáng kể. Đặc biệt, việc Lan Khai đi sâu khai thác tâm lý của nhân vật đã góp phần thể hiện được sự tiến bộ, cách tân của ông trong nghệ thuật xây dựng nhân vật. Với những hình thức thể hiện đó, Lan Khai đã làm cho nhân vật của mình trở nên sống động, chân thực và đời thường hơn.

3.2.2. Nghệ thuật tạo dựng hình tượng không gian, thời gian

Lan Khai là nhà văn đặc biệt chú ý xây dựng không - thời gian để thể hiện bức tranh lịch sử muôn màu. Trong tác phẩm phóng tác lịch sử, không - thời gian nghệ thuật được nhà văn xây dựng gắn với các sự kiện lịch sử, với đời sống sinh hoạt, văn hóa và tâm trạng của nhân vật.

Về mặt không gian nghệ thuật, sự kết hợp giữa không gian lịch sử với không gian đời thường, không gian văn hóa, cho thấy sức sáng tạo dồi dào của Lan Khai, đồng thời tạo cho những tác phẩm phóng

tác lịch sử của ông sức hấp dẫn kỳ thú. Mỗi kiểu không gian tương ứng với mỗi góc nhìn, mỗi cách cảm nhận đời sống của nhà văn.

Về mặt thời gian, bằng việc xây dựng các phương diện thời gian nghệ thuật như thời gian lịch sử, thời gian đời thường, và thời gian tâm lý, Lan Khai đã mô tả trọn vẹn diễn biến các sự kiện lịch sử cũng như đời sống sinh hoạt, tình cảm của các nhân vật lịch sử.

3.3. NGHỆ THUẬT SỬ DỤNG NGÔN NGỮ

Lan Khai là nhà văn rất coi trọng hình thức văn chương, nhất là về mặt sử dụng ngôn ngữ. Ông cho rằng: “Chỉ thứ văn chương nào trau chuốt, lọc lõi, đẹp đẽ là mới có thể sống lâu mà thôi”. Trong các tác phẩm phóng tác lịch sử, ngôn ngữ trần thuật và ngôn ngữ nhân vật được Lan Khai mài giũa đạt hiệu quả nghệ thuật cao.

3.3.1. Ngôn ngữ nhân vật

Ngôn ngữ nhân vật trong các tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai luôn được ông cá thể hóa sâu sắc. Mỗi nhân vật có một tiếng nói riêng gắn với tính cách, bản chất của nhân vật ấy. Đặc biệt, nhà văn còn để cho nhân vật lịch sử nói tiếng nói của con người thời hiện đại, làm cho nhân vật trở nên gần gũi, sinh động, chân thực với nhiều nét tính cách khác nhau.

3.3.2. Ngôn ngữ người trần thuật

Sự kết hợp giữa ngôn ngữ lịch sử và ngôn ngữ văn chương trong trần thuật khiến cho những tác phẩm viết về lịch sử của Lan Khai không khô khan mà đậm thắm và dễ cảm động.

Lớp từ ngữ lịch sử trang trọng, cổ kính thể hiện ở tên các địa danh, chức tước nhân vật, danh xưng trong đối thoại và nhất là ở ngôn ngữ ghi lại dấu mốc thời gian diễn ra các sự kiện lịch sử.

Ngôn ngữ văn chương thấm đẫm chất thơ, giàu hình ảnh và sức gợi cảm thể hiện qua những trang văn mà Lan Khai miêu tả vẻ đẹp của thiên nhiên, của con người và “những cảnh say sưa ái tình” hay những cảnh chiến trận oanh liệt.

KẾT LUẬN

Trải qua bao thăng trầm của lịch sử, tưởng chừng như cái tên Lan Khai đã dần lãng quên theo năm tháng, thế nhưng bụi thời gian dù có khắc nghiệt đến mấy cũng không thể phủ hết “tâm vóc” của một tài năng lớn như ông. Trải qua 60 năm với những oan khuất đau buồn, “Lan Khai lại trở về với chúng ta với đầy đủ chân giá trị của một nhà văn yêu nước, có công với cách mạng” (Hữu Thịnh). Cuộc đời và văn nghiệp của Lan Khai sẽ tiếp tục được đánh giá công bằng để xứng đáng với tài năng và cống hiến của ông.

Đúng như bút danh Lan Khai - hoa Lan đang nở, đóa hoa của đại ngàn đã khoe sắc và tỏa hương trên văn đàn suốt những năm 1930 - 1945. Với một cuộc đời không bằng phẳng, qua bao phen sóng gió nhưng Lan Khai vẫn sống hết mình cho văn chương nghệ thuật, cho cách mạng. Mười tám năm cống hiến tài năng cho nghệ thuật, Lan Khai đã để lại một di sản văn học đồ sộ và phong phú với hàng trăm tác phẩm đủ các thể loại: Tiểu thuyết, truyện ngắn, thơ ca, bút ký, nghiên cứu, lý luận phê bình văn học, sưu tầm, dịch thuật, hội họa... Và ở thể loại nào ngòi bút của ông vẫn thuyết phục được cảm tình và lý tính của độc giả. Tuy vậy, tiếp cận di sản văn chương của Lan Khai, ta thấy dường như ông sinh ra là để làm tiểu thuyết. Nhà nghiên cứu Vũ Ngọc Phan đã từng công nhận “Lan Khai là lão tướng trong làng tiểu thuyết đang gắng tìm đường mới” thời bấy giờ. Tác phẩm của Lan Khai cũng rất đa dạng về mặt đề tài. Các mảng đề tài chủ đạo được nhà văn thử bút như: Đề tài lịch sử, đề tài đường rừng, đề tài tâm lý xã hội... Ở mảng đề tài nào Lan Khai cũng tạo được dấu ấn với những tác phẩm đặc sắc, đầy tâm huyết, góp phần tạo nên bức chân dung sống động về nghệ sĩ Lan Khai.

Đương thời, mảng truyện lịch sử đã tạo nên chỗ đứng riêng cho Lan Khai trong nền văn học Việt Nam hiện đại. Lan Khai thâm nhập vào mảng đề tài lịch sử bằng phương thức phóng tác. Nhà văn “biết ghi những cái đáng ghi” từ tư liệu lịch sử rồi bằng tài năng sáng tạo, ông tiến hành hư cấu, thêm thắt những chi tiết “có thể có được” để tạo nên bức tranh lịch sử chân thực và sống động. Viết về lịch sử theo khuynh hướng phóng tác “lấy xưa nói nay” nên hiện thực cuộc sống trong tác phẩm của Lan Khai không chỉ được “chuyển dịch” từ quá khứ mà còn được “cải biến” theo tâm lý thời đại. Ông không chỉ hư cấu những sự kiện, nhân vật từ chính sử mà còn tích cực mở rộng biên độ sáng tạo bằng những sự kiện, nhân vật đã sử hoàn toàn do trí tưởng tượng của nhà văn sáng tạo nên để gửi gắm những quan niệm về con người, về thời cuộc. Cách tái tạo diện mạo cuộc sống của Lan Khai thể hiện tài năng sáng tạo độc đáo cũng như chiều sâu tư tưởng của nhà văn. Và cho đến nay, những thông điệp cuộc sống mà nhà văn gửi gắm trong tác phẩm của mình vẫn luôn mới mẻ, sâu sắc qua thời gian.

Những tác phẩm phóng tác lịch sử của Lan Khai sở dĩ có sức cuốn hút mạnh mẽ đối với độc giả nhiều thế hệ không chỉ ở giá trị tư tưởng mà còn ở cả hình thức thể hiện với những cách tân táo bạo bên cạnh những yếu tố truyền thống. Sự kết hợp giữa hiện thực lịch sử với những mối tình sử đầy thi vị và cả những yếu tố truyền kỳ đã mang lại cho cốt truyện phóng tác lịch sử của Lan Khai một màu sắc riêng biệt. Nhân vật lịch sử cũng được nhà văn khám phá ở chiều sâu thế giới nội tâm với những suy tư, toan tính, chiêm nghiệm và hành động như một con người đời thường. Điều này góp phần làm phong phú thêm quan niệm về con người trong tiểu thuyết lịch sử của Lan Khai. Việc tái tạo không thời gian lịch sử kết hợp với không thời gian

đòi thường làm cho những tác phẩm viết về lịch sử của Lan Khai vừa chân thực lại vừa sinh động. Không gian văn hóa và thời gian tâm trạng cũng góp phần phản ánh toàn diện đời sống của con người lịch sử. Đặc biệt, ngôn ngữ nhân vật mang màu sắc hiện đại cùng với sự kết hợp nhuần nhuyễn giữa ngôn ngữ lịch sử với ngôn ngữ văn chương trong ngôn ngữ trần thuật là những phương diện cơ bản tạo nên giá trị thẩm mỹ đặc sắc cho văn phong của Lan Khai. Ngôn ngữ trần thuật không chỉ giúp người đọc hiểu sâu hơn nội tâm, tính cách của nhân vật mà còn cho thấy cái nhìn của nhà văn về các sự kiện, nhân vật lịch sử được trình bày trong tác phẩm. Với những thành công về phương diện nghệ thuật thể hiện, Lan Khai được đánh giá là một trong những người đầu tiên mở hướng cách tân cho thể tài văn học lịch sử.

Như vậy, khai thác *Hiện tượng phóng tác lịch sử trong sáng tác của Lan Khai* là một cách để khẳng định tài năng sáng tạo cũng như những nỗ lực cách tân của nhà văn ở thể tài văn học lịch sử. Bằng những tác phẩm phóng tác lịch sử, Lan Khai đã hoàn thành sứ mệnh “truyền giao dĩ vãng cho tương lai”, hướng nhân dân về cội nguồn dân tộc, cũng như kiến tạo tinh thần cho các thế hệ mai sau. Mảng truyện phóng tác lịch sử đã góp phần không nhỏ làm nên diện mạo văn nghiệp của ông. Với những thành tựu đạt được ở mọi lĩnh vực văn học nghệ thuật, Lan Khai đã tạo dựng cho mình một vị thế vững chãi trên văn đàn dân tộc. Tên tuổi của ông mãi là niềm tự hào của quê hương Tuyên Quang và nền văn học Việt Nam hiện đại.